

WE
DERO
PBOUW
MEDEB
OBBO
NM

Rotterdam

in de Wederopbouw



W BOOKS

ANNE JONGSTRA

ARIE VAN DER SCHOOR



Rotterdam

in de Wederopbouw

ANNE JONGSTRA

ARIE VAN DER SCHOOR

WBOOKS

Rotterdam in de Wederopbouw

‘Door de stad van noodwinkels en betonnen paleizen’, zo begint het gedicht *Rotterdam 1952* van Alfred Kossman (1922-1998). We zitten meteen volop in de wederopbouw, de naoorlogse periode van herstel van economie, infrastructuur, architectuur en aarzelend kunst en cultuur. Doelmatig, sober, efficiënt..., voor vrolijk, uitgelaten en uitbundig is direct na de oorlog geen plaats. Het leed moet worden verwerkt, de stad moet worden opgebouwd. Daar is een plan voor, een heus wederopbouwplan. Al op 18 mei 1940, vier dagen na het bombardement, gaf het gemeentebestuur aan stadsarchitect W.G. Witteveen de opdracht voor het opstellen van het wederopbouwplan. Zes dagen later werd het getroffen gebied in één keer ont-eigend. De verwoeste panden werden gesloopt. Hier en daar bleven panden staan, eenzaam tussen het puin. Door gebrek aan bouwmaterialen is tijdens de oorlog haast niets van het plan gerealiseerd. Bovendien kwam er kritiek op het plan dat te zeer gericht zou zijn op herstel en te weinig op vernieuwing. Zo werd Witteveen opgevolgd door Cornelis van Traa die in 1944 startte met de herziening van het Plan Witteveen. Het aldus ontstane Basisplan Herbouw Binnenstad Rotterdam (vastgesteld in 1946) betekende een ingrijpende breuk met het verleden, waarbij van de vooroorlogse plattegrond alleen de stadsdriehoek van Coolingsingel, Goudsesingel en Boompjes nog herkenbaar is. Het Basisplan heeft de ontwikkeling van het centrum van Rotterdam tot zeker 1970 bepaald.

Het als gevolg van de Duitse aanval van 14 mei 1940 – en daarop volgende branden – verwoeste gebied staat in Rotterdam bekend als ‘de brandgrens’. Het oude centrum is verdwenen. Rotterdam is een oude stad met een jong hart. Eerst was er de behoefte om te vergeten, om niet al te lang stil te staan bij de ellende die Rotterdam – zoals de mythe wil – heldhaftig (sterker door strijd) heeft doorstaan. Handen uit de mouwen. De wederopbouw moest worden gevierd (18 mei wederopbouw dag) en de economische betrekkingen moesten worden hersteld. Elke steen die op de andere werd gestapeld getuigde van het doorzettingsvermogen en de veerkracht van Rotterdam en de Rotterdammers, bouwen aan een stad die nooit af is.

Hoor hier bonkt het nieuwe hart van Rotterdam. Pas geleidelijk komt er aandacht voor de slachtoffers van de oorlog die in het beroemde beeldhouwwerk van Zadkine, onthuld in 1953, hun wanhoop zien verbeeld.

De heldhaftige oorlog wordt zo gezien gevolgd door een even heldhaftige wederopbouwperiode. De wederopbouw vond plaats onder drie opeenvolgende burgemeesters: mr. P.J. Oud (1945-1952), mr. G.E. van Walsum (1952-1965) en W. Thomassen (1965-1974). Uit de puinhopen verrees een nieuwe stad met een vierkant van verkeerswegen, een nieuw centraal station, een aantal grote kantoorblokken, markante bedrijfsverzamelgebouwen en een geheel autovrij half overdekt winkelcentrum, een primeur voor Europa. De gemeente schafte bussen aan voor wederopbouwritten door de stad, zodat alle Rotterdammers de stad in wording konden bewonderen:

‘Tegenwoordigheid van geest
en realisme in’t kwadraat
vieren onverstoort feest
in een opgebroken straat.’
(J.A. DEELDER, STADSGEZICHT)

Waren de Rotterdammers nu tevreden? Enige bezinning op de bouwdrift boden cineast Jan Schaper en professor Rob Wentholt, hoogleraar sociale psychologie. In zijn film *Stad zonder hart* (1966), is Schaper kritisch over de kille stad waarin de menselijke maat ontbreekt. In 1968 verscheen van de hand van prof. Wentholt *De Binnenstadsbeleving en Rotterdam*, een studie gedaan in opdracht van het jubilerende (75 jaar) warenhuis v&d. Het boek schokte architecten, stedenbouwkundigen en politici. De stad werd door veel voor het boek ondervraagde Rotterdammers als kaal, tochtig en unheimlich ervaren. Wat nu? Met stadsvernieuwing, geen sloop maar herstel, probeerden gemeente en bewoners de menselijke schaal weer terug te brengen. Zo kwam in 1970 de Aktiegroep het Oude Westen op voor sociale woningbouw.

De wederopbouwperiode kende naast bouwactiviteiten ook vermaak. Met Rotterdam Ahoy' (1950) belanden we in de periode van de wederopbouw-manifestaties. Tentoonstellingen en manifestaties vroegen aandacht voor het herstel van de Rotterdamse havens, voor Rotterdam als wereldhaven en als metropool. Het ging om het tonen van de vitaliteit en de veerkracht van de havenstad. De E55, de Floriade (1960) en de C70 waren daar uitingen van en de bevolking vergaapte zich en vermaakte zich, bijvoorbeeld in een kabelbaan boven de Coolsingel. Niet iedereen vond het leuk. Zo liet de protestgeneratie van zich horen in pamfletten tegen de 'door grootheidswaan verblinde regenten.'

Het slotjaar 1970, vijftienvintig jaar na de bevrijding. Feyenoord wint als eerste Nederlandse voetbalclub de Europacup en de Wereldbeker. Kralingen wedijvert drie dagen lang met het popfestival Woodstock. Ondanks de regen kwamen tijdens het driedaags popfestival in het Kralingse Bos naar schatting 100.000 mensen af op groepen als Jefferson Airplane, Santana, Canned Heat, The Byrds, Pink Floyd en Dr. John. Nederlandse groepen waren er ook, zoals Supersister, CCC inc, Focus, Ekseption en Oscar Benton.

Die hele periode is vastgelegd door fotografen waarvan het werk is vertegenwoordigd in de rijke verzamelingen van het Stadsarchief Rotterdam. In het bijzonder is door de auteurs van dit boek gebruik gemaakt van de persfoto's van Ary Groeneveld en de fotoverzameling van de Fototechnische dienst van Gemeentewerken. De kleurenfoto's (dia's) van Han Goederen en Jan Jesse zijn dankzij bemiddeling van Digitup (Evan van der Most) in de verzameling van het Stadsarchief en in dit boek opgenomen. Veel foto's zijn niet eerder vertoond.

Ary Groeneveld (1926-1992) was de zoon van huisarts J. Groeneveld, die een grote praktijk had aan de Provenierssingel. Na de oorlog verbleef hij vier jaar als militair in Indonesië. Terug in Nederland volgde hij een opleiding tot reclametekenaar, maar die zou hij niet afmaken.

Na nog een tijdje voor het *Utrechts Katholiek Dagblad* te hebben gewerkt en assistent te zijn geweest bij fotograaf Eric Hof, vestigde hij zich in 1956 als zelfstandig persfotograaf in Rotterdam, eerst aan de Pleinweg en later aan de Beukelsdijk. In de jaren zestig gold Ary Groeneveld als een van de belangrijkste persfotografen van de stad. Van 1956 tot 1978, toen hij overstapte naar de Rijksvoorlichtingsdienst, legde hij een veelheid aan onderwerpen vast op de gevoelige plaat. Eind jaren zeventig verwierf het Stadsarchief Rotterdam de collectie van Groeneveld. In totaal gaat het om ongeveer 80.000 negatieven.

De Fototechnische dienst van Gemeentewerken werd opgericht in 1945. Gefotografeerd werden bouwwerken, installaties en dergelijke. Het fotograferen van bouw- en herstelwerkzaamheden leverde schitterende wederopbouwfoto's op van een bijzonder goede kwaliteit. Anders dan de naam van de dienst doet vermoeden geen saaie maar sprankelende foto's van een stad in ontwikkeling. Na opheffing van de dienst in 1995 kwam de collectie van duizenden foto's bij het Stadsarchief.

Dankzij het werk van deze fotografen is er nu een prachtig fotoboek van Anne Jongstra en Arie van der Schoor, medewerkers van het Stadsarchief, tot stand gekomen in nauwe samenwerking met **WBOOKS**.

Mw. Drs. Jantje Steenhuis, Stadsarchivaris, Rotterdam

Inhoud



1 Gehavende stad

6

De Verwoeste Stad van Zadkine tegen de achtergrond van het oude Rotterdam als symbool voor de in mei 1940 zwaar gehavende stad. Herstel en nieuwbouw moeten tot een nieuw centrum leiden, maar de motor van Rotterdam, de haven, krijgt voorrang.



2 Herrijzend Rotterdam

26

De gaten in de stad worden gedicht, voor de bewoners wordt het leven geleidelijk wat makkelijker. Tegelijkertijd kondigen zich ingrijpende sociale veranderingen aan.



5 Ter verheffing van het volk

110

Als het aan de stedelijke elite ligt worden alle Rotterdammers omgevormd tot beschaafde burgers. Onderwijs en kunst moeten daarbij helpen.



6 Lichaam en geest

124

Gezondheid, in allerlei opzicht, beheerst het leven van de mens in alle levensfasen. Aan de randvoorwaarden in het snel groeiende Rotterdam moet dan wel worden voldaan, en dat vereist de nodige aanpassingen.



3 Werkende stad 54

Rotterdam als werkstad is een begrip, en dat geldt bij uitstek voor de wederopbouwperiode waar traditionele arbeid en nieuw werk elkaar afwisselen.



4 Na gedane arbeid 90

Het uitgaansleven in herrijzend Rotterdam laat veel te wensen over. Toch valt er nog genoeg te beleven. De wederopbouw is een attractie op zich, die geregeld veel mensen naar het centrum trekt. Bovendien kent de stad een bloeiende verenigingscultuur.



7 Andere tijden 144

Net als elders klinkt in Rotterdam in de jaren '60 protest tegen het onrecht in de wereld. Maar meer nog vinden Rotterdammers zich op over de tekortkomingen van hun eigen stad.



1 Gehavende stad

Het eerste wat opvalt in het naoorlogse Rotterdam is de leegte. ‘De puin’ als gevolg van het bombardement en de brand van mei 1940 wordt snel opgeruimd. Daarna blijven lange tijd veel grote gebieden braak liggen. Het geeft die delen van de zwaar getroffen stad een akelig gehavende, soms ook vervreemdende aanblik.

In de oorlogsjaren komt van wederopbouw, volgens het plan uit 1940 van stadsarchitect Witteveen, in elk geval weinig terecht. Na de bevrijding wordt het herstel waar mogelijk voortvarend ter hand genomen. Er moet, uitgaand van het Basisplan van de assistent van Witteveen Van Traa, een nieuwe stad met een nieuw centrum rond de Coolsingel ontstaan. Voor de Rotterdammers breekt een spannende tijd aan waarin havens, bedrijven, huizen, woonomgeving en wegen worden hersteld of nieuw gebouwd. De jaarlijkse opbouw dag in mei markeert vanaf 1947 de voortgang die met de wederopbouw is geboekt en fungeert als start voor weer een nieuwe fase van projecten. De stad verandert met het jaar, maar door de voorrang die vooral het havenherstel krijgt, blijft het centrum van Rotterdam nog lang leeg. Panoramafoto’s uit de jaren vijftig maken dit overduidelijk en tonen een hoofdstructuur die nog moet worden ingevuld. Soms gebeurt dat door middel van noodwinkels en noodwoningen, tijdelijke oplossingen voor grote praktische problemen die vanwege de schaarste vaak langer dienst doen dan oorspronkelijk de bedoeling is. Sommigen wachten de wederopbouw niet af en zoeken hun heil elders. Pas na verloop van jaren, zo rond het midden van de jaren ’50, als de wederopbouw wat overtuigender van de grond komt, is er ruimte voor terugblikken en reflecteren op het traumatische verleden van De Verwoeste Stad.





Herstel

🔗 Nieuw huizenbouwsysteem

De arbeiders die in november van 1946 in de Talmastraat in Bergpolder een blok van 24 huizen bouwen, doen dat volgens een nieuwe, snelle en goedkope methode. Gedwongen door gebrek aan geschoold personeel en grondstoffen gebruikt architect Welschen standaard bouw-elementen. De hele ruwbouw kan zonder steigers en vakkrachten worden opgericht. Buitenmuren en vloeren zijn van gewapend beton, de binnenmuren bestaan uit holle stenen van sintelbeton in raamwerken van balken en kolommen. Die gelukkige Rotterdammers die er voor 40 gulden huur per maand komen te wonen krijgen een woonkamer, keuken, een grote en twee kleine slaapkamers, een badkamer en kelderruimte. Aannemingsbedrijf Dura bouwt de woningen voor 10.000 gulden en dat is goedkoper dan baksteenbouw.

🔗 Spitten in het park

Het Rotterdamse groen heeft in de oorlog zwaar te lijden gehad. 'Plantsoenmensen' doen vaak tevergeefs hun best om in hun buurt puinvelden te beplanten. Veel puinboompjes en andere sierbeplanting blijken niet bestand tegen vandalisme, terwijl op de rechter Maasoever bovendien de schrale veenbodem en steenresten niet bevorderlijk zijn voor snelle groei. In de tweede winter na de bevrijding moet ook het verzakkende Park Rozenburg in Kralingen worden opgeknapt (waar in 1945 nog Canadezen bivakkeren). Dit gebeurt door het opbrengen en inwerken van goede grond uit de omgeving van Pernis en de Spaansepolder.



◆ Kapotte kades

Op 25, 27, 28 en 29 september 1944 blazen de Duitsers, uit angst voor de geallieerde opmars, in het havengebied op de linker Maasoever pakhuizen, loods, laadbruggen en kranen op. Ook kilometers kademuur van Rijnhaven, Maashaven, Waalhaven en Merwehaven moeten er aan geloven. In voorgaande jaren is er door oorlogshandelingen, waaronder geallieerde bombardementen, al veel vernield. De voor de havenstad Rotterdam essentiële haveninstallaties worden na de oorlog met de grootste spoed hersteld. Na opruiming van ijzer en betonpuin volgt reparatie of nieuwbouw, want soms kan er op bestaande funderingen een nieuwe muur worden gezet, terwijl elders de kademuur op een andere plaats terecht komt en fundering, verankering en versteviging vernieuwd moeten worden. Meestal slaan havenwerkers op meters afstand aan weerszijden van de oude kade-

muur stalen damwanden, met stutten ertussen om de druk op te vangen. Zo ontstaat, zoals hier bij de Waalhaven in 1947, een bouwput, waaruit oude muren en restanten verwijderd kunnen worden alvorens daar de nieuwe kademuur verrijst. Bij deze werkzaamheden maakt de stad van de nood een deugd door de gehele kade-infrastructuur te moderniseren met ingebouwde stroomleidingen voor kranen en aansluitingen voor telefoon, water en elektriciteit ten behoeve van de schepen die de Rotterdamse haven aandoen.

◆ Haventerreinen in opbouw

De Rotterdamse Opbouwdag op 18 mei 1948 staat in het teken van grote spoorwegwerken zoals de opheffing van het Maasstation, uitbreiding van station Delftse Poort en een nieuw goederenemplacement ten noorden van



het Kralingse Bos. In de haven vindt op die dag, met toespraken, de overdracht aan de gemeente plaats van de herstelde kademuur van de Rijnhaven. Aan de bedrijvigheid in de haven komt voorlopig geen einde, want er zijn bijvoorbeeld in de Waalhaven, met slechts een paar scheepswerven en restanten van het gemeentedok en van de Duitse onderzeebootbunker, nog veel op te vullen plekken. Een grote garage voor de RET is hier al wel gerealiseerd, terwijl voor de firma Reesink op pier elf een nieuw, omvangrijk handelscomplex wordt opgetrokken van 76 meter breed en 59 meter diep. Betonnen luifels aan de voorkant maken het lossen van goederen onder alle weersomstandigheden mogelijk. Stalen deuren en raamkozijnen en centrale verwarming completeren het moderne bedrijfspand dat grotendeels uit beton is opgetrokken.

✦ Vliegveld Schieveen

Minister In 't Veld hijst op Opbouwdag 1948 bij de kruising van de Doenkade en de Rijksweg naar Den Haag de groenwitte stadsvlag ter gelegenheid van het begin van de werkzaamheden aan 'luchthaven Rotterdam', toen ook wel aangeduid als vliegveld Schieveen. Burgemeester Oud memoreert voorafgaand aan de plechtigheid het vooroorlogse plan voor de aanleg van een vliegveld in de polder Zestienhoven. Vliegveld Zestienhoven wordt uiteindelijk jaren later, op 1 oktober 1956, geopend.



◆ **Begin restauratie Laurenskerk**

Op een prachtige zesde Opbouw dag, 19 mei 1952, legt koningin Juliana om elf uur met een zilveren troffel plechtig de eerste steen die het begin markeert van de restauratie van de Grote- of St. Laurenskerk. De tekst op de steen luidt: 'Geschonden door oorlogsgeweld. God geve in vrede herstel'. Zij doet dat te midden van de restanten van het in de oorlog zwaar getroffen godshuis en

in aanwezigheid van een groot aantal genodigden, onder wie dominee Oberman, haar commissaris in Zuid-Holland Mr. Kesper en natuurlijk burgemeester Oud. De kosten zijn geraamd op zeven miljoen gulden, waarvan een miljoen door de stad zelf zal moeten worden betaald. De verwachting is dat de kerk over drie jaar weer klaar is voor kerkdiensten.



Stadsbeeld

◆ Opslag oude stijl

Het panorama op de Wijnhaven met links nog juist zichtbaar een stukje Scheepmakershaven, vanaf het Witte Huis in 1950, toont op de voorgrond het spoorwegviaduct dat achter Bank R. Mees en Zonen lijkt te verdwijnen. De Grote Wijnbrug en de Regentessebrug overspannen de Wijnhaven waarvan de 1000 meter kademuren, in 1946 aanbesteed, in 1948 gereedkomen. Het uitbaggeren van de haven en de straataanleg zijn dan eveneens voltooid.

In die tijd verrijzen er ook enkele bedrijfspanden, voor het merendeel omvangrijke pakhuizen. Een van de eerste gebouwen is het pakhuis van de tabaksfirma Koch & Co op een grondstuk van 1600 vierkante meter. Het bestaat eigenlijk uit vier panden; drie pakhuizen en een kantoor opgetrokken in een traditionele stijl, door sommigen aangeduid als nep.

Fotoverantwoording

Fototechnische Dienst Gemeentewerken Rotterdam: pagina 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 24, 25 (onder), 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 38-39, 40, 41, 42, 43, 46 (rechts), 48, 49, 50, 51, 57, 58, 59, 60-61, 63, 64 (rechts), 66, 67, 68, 70, 74, 77, 78 (onder), 79, 81, 84, 87, 90, 95 (boven), 96, 97, 101, 103, 104, 107, 109, 110, 114, 115, 116, 119 (onder), 120, 122, 123, 124, 126, 131, 132 (boven), 133, 134, 135, 137, 140, 141 (links), 142 (onder), 143, 150, 151, 152, 153 en 154

Ary Groeneveld: pagina 23, 25 (boven), 26, 34, 35 (onder), 44, 45, 46 (links), 47, 52, 53, 64 (links), 65, 69, 73, 75, 76, 80 (rechts), 82, 83, 85, 86, 89, 92, 93, 94, 98, 99, 102, 105, 108, 112, 113, 117, 118, 119 (boven), 121, 127, 128, 129, 130, 132 (onder), 136, 141 (rechts), 142 (boven), 144, 146, 148, 149, 155, 156, 157, 158 en 158

Fotoarchief AD: pagina 54, 80 (links), 88, 138-139 en 147 (Lex de Herder)

Jan Jesse: pagina 20-21, 35 (boven), 37 en 62 (onder).

Han Goederen: pagina 72, 95 (onder), 100 en 106

Lex de Herder: pagina 62 (boven), 71 en 78 (boven)

Stadsarchief Rotterdam: pagina 56

Met dank aan René Spork en de vrijwilligers en medewerkers van de afdelingen Collecties en Beeld & Geluid van het Stadsarchief Rotterdam

Colofon

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
i.s.m.
Stadsarchief Rotterdam
www.stadsarchief.rotterdam.nl

Tekstensamenstelling

Anne Jongstra en Arie van der Schoor

Vormgeving

Riesenkind, 's-Hertogenbosch

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt dankzij een genereuze bijdrage van:
G.Ph. Verhagen-Stichting
Stichting tot Bevordering van Volkskracht

© 2015 WBOOKS / Stadsarchief Rotterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam. © c/o Pictoright Amsterdam 2015.

ISBN 978 94 625 8107 4
NUR 693

WE
DERO
PBOUW
MEDEK
OBBO
NM

Hier bonkt het hart van de stad

Hier, dat is Rotterdam. Een oude stad met een jong hart. Een hart dat na de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog verzwakt is, maar niet gebroken. Met overtuiging bouwt Rotterdam aan het herstel van een stad die nooit af is. Vijfentwintig jaar zal het duren.

In die periode, ruwweg van 1945 tot 1970, verrijzen een grootstedelijk centrum en moderne woonwijken. De nieuwe stad krijgt een vierkant van verkeerswegen, een nieuw centraal station, markante bedrijfsverzamelgebouwen en een geheel autovrij half overdekt winkelcentrum, uniek voor Europa. De meeste aandacht vraagt echter de economische kurk waar Rotterdam op drijft: de havens en fabrieksinstallaties, die geleidelijk steeds verder buiten de stad komen te liggen. In dit dynamische decor zoeken de Rotterdammers hun weg. In het begin nog wat beschroomd, maar allengs met meer zelfvertrouwen.

De gehele periode van de wederopbouw is vastgelegd door fotografen, waarvan het werk is vertegenwoordigd in de verzamelingen van het Stadsarchief Rotterdam. Anne Jongstra en Arie van der Schoor, medewerkers van het archief, hebben de mooiste foto's uitgezocht voor het boek Rotterdam in de Wederopbouw. Veel ervan zijn niet eerder vertoond. Beeld en woord samen geven een indruk van de dynamische periode die Rotterdam heeft gemaakt tot wat het nu is: een vitale en veerkrachtige stad.



9 789462 581074

IN SAMENWERKING MET
STADSARCHIEF ROTTERDAM

WWW.WBOOKS.COM